Emro Science and Education
Open-access scientific journal
Journal homepage: https://journal.emro.uz
OPEN ACCESS

CONFERENCE PAPER OPEN ACCESS

Vol. 1 No. 4 (2024) · "Milliy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish va yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlashning ustuvor yo'nalishla...

ta'minlashning ustuvor yo'nalishlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman

masalalari bo'yicha birinchi o'rinbosarlari rahbarligida erkin iqtisodiy va kichik sanoat zonalari faoliyatini muvofiqlashtirish bo'yicha tashkil qilingan hududiy komissiyalar tomonidan joylarda yuzaga keluvchi masalalarni tezkorlik bilan hal etish borasidagi ishlarni muvofiqlashtirishning ta'sirchan mexanizmi mavjud emas [2].

Respublikaning Jizzax, Navoiy viloyatlarini iqtisodiy salohiyatini tahlili shuni ko'rsatganki, bu mintaqalar o'zining ham qishloq xo'jalik, ham sanoat ishlab ishlab chiqarish darajasi bilan hududida eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqarish zonalarini, erkin tadbirkorlik va erkin savdo zonalarini tashkil etish uchun qulay hisoblanadi. Har bir mintaqa o'zining hududida u yoki bu tarmoqni rivojlanish darajasi va mavjudligi bilan farq qiladi. Bu omil EIZning ma'lum yo'nalishdagi modelini tanlashda rivojlanishi strategiyasini ishlab chiqarishda va infratuzilmasini yaratishda muhim hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Erkin iqtisodiy zonalar to'g'risida". 220-I-son, 1996 yil 25 aprel, https://lex.uz/docs/-2046?otherlang=1 (mazkur qonun 2020 yil 17 fevraldagi O'RQ-604-sonli «Maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risida»gi Qonuniga asosan 2020 yil 19 maydan o'z kuchini yo'qotgan, http://lex.uz/acts/2046)

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. "Erkin iqtisodiy zonalar va kichik sanoat zonalari faoliyati samaradorligini oshirish borasidagi qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". 2017 yil 25 oktyabr, PQ-3356-son, https://lex.uz/ru/docs/-3392861?ONDATE2=27.04.2024&action=compare

3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. "Erkin iqtisodiy zonalar faoliyatini faollashtirish va kengaytirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". 2016 yil 26 oktyabr, PF-4853-son, http://lex.uz/docs/3056978.

4. Каримов М.М., Ильина Д.Н., Акрамов А.У. Состояние и перспективы развития свободных экономических зон в Республике Узбекистан. // Брошюра ПРООН, г.Ташкент, 2015. – С. 61

5. Ergashev A. Xorijiy investitsiya ishtirokidagi qo'shma korxonalar faoliyati samaradorligini ta'minlash, Oct. 27, 2023 https://prezi.com/p/v30-d0b86vc0/xorijiy-investitsiya-ishtirokidagi-qoshma-korxonalar-faoliyati-samaradorligini-taminlash/

6. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi ma'lumotlari

7. https://sez.gov.uz/uz/page/info

DAVLAT BYUDJETI DAROMADLARIDA QO'SHILGAN QIYMAT SOLIG'INING O'RNI VA UNDIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Suvonqulova Zarinabonu, Baxtiyorov Abduraxmon
Guliston davlat universiteti " Raqamli iqtisodiyot va innovatsiyalar"fakulteti talabalari

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjetida qo'shilgan qiymat solig'i (QQS) daromadlarining o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Soliq undirishning mavjud mexanizmlari va ularga ta'sir ko'rsatuvchi omillar o'rganiladi. QQSni undirishda mavjud muammolar va ularni hal qilish bo'yicha takliflar keltirilgan. Maqolada xorijiy tajribalar va milliy amaliyotlar asosida QQS undirish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha yangi g'oyalar aks ettirilgan.

Published: 23.12.2024

Cite this article: Suvonqulova Zarinabonu, Baxtiyorov Abduraxmon (2024). Davlat byudjeti daromadlarida qo'shilgan qiymat solig'ining o'rni va undirish mexanizmini takomillashtirish masalalari. Emro Science and Education, 1(4). https://journal.emro.uz/public/maqola/948

© 2024 The Author(s). Published by Emro Science and Education. This is an open access article.

Kalit so‘zlar: Qo‘shilgan qiymat solig‘i, QQS undirish mexanizmi, davlat byudjeti daromadlari, soliq tizimi, soliq islohotlari, imtiyoz, raqamlashtirish, davlat byudjeti.

Kirish :

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining barqaror rivojlanishi moliyaviy resurslarni samarali boshqarish va soliqlarni to‘g‘ri undirish tizimiga bog‘liq. Davlat byudjetining asosiy daromad manbalaridan biri bo‘lgan qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki davlat ijtimoiy majburiyatlarini bajarish uchun moliyaviy zamin yaratadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston soliq tizimini modernizatsiya qilish va QQS undirish mexanizmlarini soddalashtirish bo‘yicha bir qator islohotlarni amalga oshirdi. Xususan, 2020-yilda QQS stavkasi 20% dan 15% gacha tushirildi, 2023-yildan boshlab esa 15% dan 12% ga tushurildi, bu esa iqtisodiy faoliyatni rag‘batlantirishga xizmat qilishi kutilgan edi. Ammo QQS undirishda hali ham qator muammolar, jumladan, soyaning iqtisodiyotdagi ulushi, ma’lumotlarni raqamlashtirishning yetarlicha darajada yo‘lga qo‘yilmaganligi, hamda to‘lov intizomi bilan bog‘liq qiyinchiliklar mavjud.

Tahlil va natijalar

Qo‘shilgan qiymat solig‘i bu iste'mol tovarlari va xizmatlarining har bir ishlab chiqarish bosqichida va oxirgi iste’molchilarga sotilganda qiymatga qo‘shiladigan soliq turi. QQS davlatning muhim fiskal vositalaridan biri bo‘lib, davlat byudjeti daromadlarining sezilarli qismini tashkil qiladi.

O‘zbekiston iqtisodiyotini barqarorlashtirish va soliq tizimini takomillashtirishga qaratilgan bir qator islohatlar olib borilmoqda ular quyidagilardir:

1. **Mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash**: Ayrim sohalarda QQS stavkalarining qayta ko‘rib chiqilishi va subsidiyalarni samarali taqsimlash tartibi yo‘lga qo‘yildi. Bu kichik va o‘rta biznes subyektlarini rag‘batlantirishga qaratilgan.
2. **Imtiyozlarning qisqartirilishi**: QQS bo‘yicha avval joriy etilgan ba'zi imtiyozlar, jumladan jamoat transporti va boshqa ayrim xizmatlarga nisbatan bekor qilindi. Bu davlat byudjet daromadlarini oshirishga xizmat qiladi.
3. **Raqamlashtirish jarayonlari**: QQS undirishda elektron hisob-fakturalar tizimining keng joriy etilishi davom etmoqda. Bu tizim QQS to‘lovlarini shaffof va samarali boshqarishni ta'minlaydi.
4. **Iste'molchilar huquqlarini himoya qilish**: Savdo va xizmat ko‘rsatish sohalarida QQSdan qochishning oldini olish maqsadida nazorat kuchaytirildi. Yangi mexanizmlar orqali soliq ma'lumotlari yanada shaffof bo‘ldi.

Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, O‘zbekiston davlat byudjetining daromad qismida QQS muhim rol o‘ynaydi. 2021-yildan 2023-yilgacha QQS ulushi doimiy o‘sib borgan. Quyidagi jadval ushbu soliqning davlat byudjetidagi ulushini yillar kesimida ko‘rsatadi:

1-jadval[17]

Yil	QQS ulushi (%)
2021	36.7
2022	38.2
2023	27.4

Yuqoridagi jadvalda ko‘rinib turibdiki, QQSning byudjetga hissasi har yili o‘smoqda. Ushbu o‘sish quyidagi omillar bilan izohlanadi:

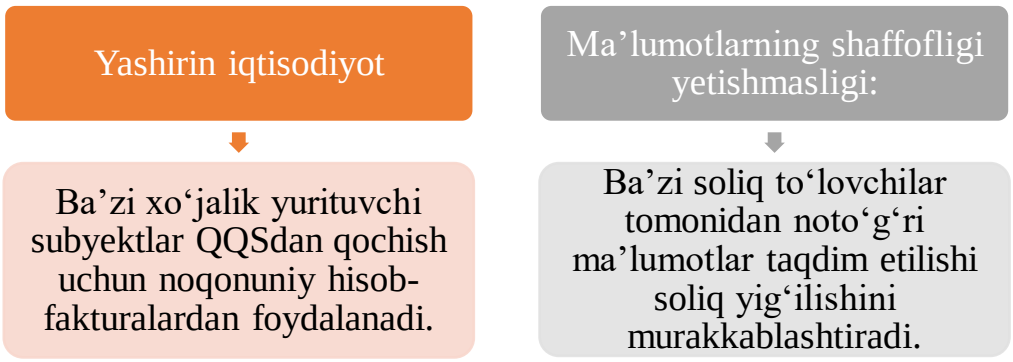
- **Soliq stavkalarini optimallashtirish:** QQS stavkasi 12% darajasida belgilangandan keyin, ko‘plab tadbirkorlik subyektlari qonuniy faoliyat yuritishga o‘tdi.

[17] Stat.uz saytidan foydalangan holda talaba tomonidan tayyorlandi

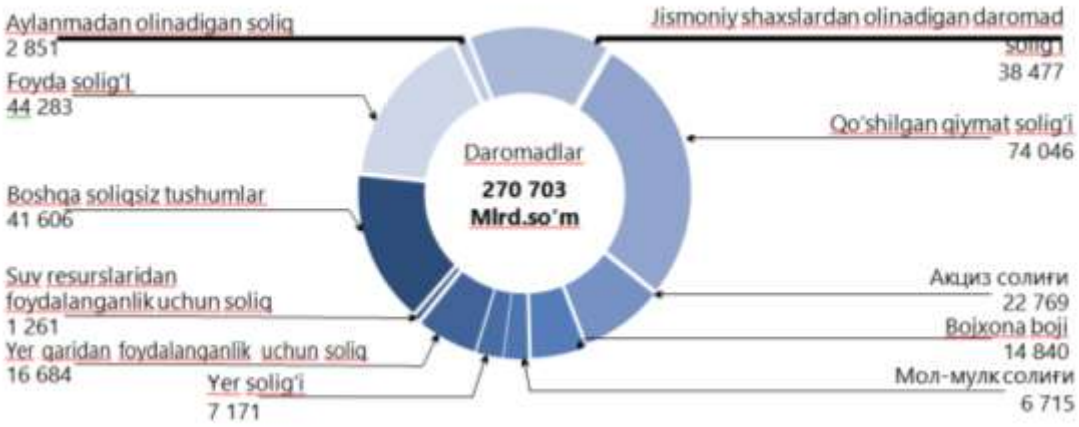
- **Raqamlashtirish:** Soliq hisob-kitoblari va nazoratini avtomatlashtirish evaziga QQS undirish jarayonining samaradorligi oshirildi.

O‘zbekiston soliq tizimida QQSni undirishning amaldagi mexanizmi, avvalo, elektron hisobvaraqlar tizimi orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, tizimda quyidagi muammolar kuzatiladi[18]:

1-rasm

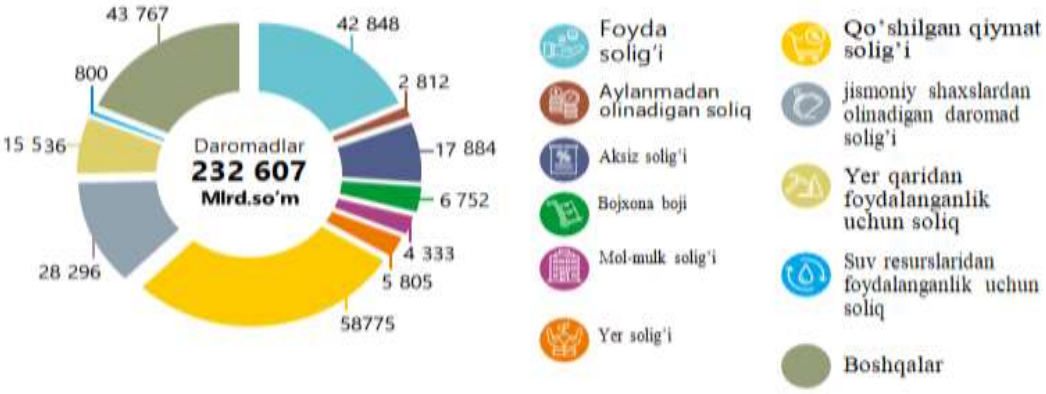
2024 yillar kesimini Qo‘shilgan qiymat solig‘ini davlat budjetiga tushumi[19]
2-rasm

Quyidagi rasmda ko‘rishimiz mumkinki QQS-74046 mlrd so‘mni tashkil qilmoqda bu esa daromadlarning 27,4% tashkil etmoqda

2023 yillar kesimini Qo‘shilgan qiymat solig‘ini davlat budjetiga tushumi
3-rasm

[18] Mustaqil o’rganishlar natijasida talaba tomonidan tuzildi
[19] Talaba izlanishlari davomidan “Fuqorolar uchun byudjet -2024 loyihasi”dan olindi

2023-yil Davlat byudjetiga soliqlar bo‘yicha kelib tushgan daromadni tahlil qilish mobaynida ko‘rishimiz mumkinki QQS bo‘yicha tushum umumiy tushumning 25,3 foizini tashkil etadi. 2024-2023 yillarni taqqoslash mobaynida ushbu soliq turi boyicha tushum 2023 yilga nisbatan 2,1 foizga o‘sganini ko‘rishimiz mumkin.

QQSni undirish mexanizmi:

1. **QQS hisoblash:** Har bir ishlab chiqaruvchi yoki sotuvchi tovar/xizmatni sotganda QQSni narxga qo‘shadi. QQS summasi hisob-fakturalarda alohida ko‘rsatiladi.
2. **Hisobga olish va to‘lash:** Tadbirkor QQSni hisoblab, har bir savdo jarayonida davlatga topshiradi, Xarajat qilingan QQS (xaridlar uchun to‘langan QQS) sotilgan QQSdan chegirib tashlanadi, va farqi davlatga to‘lanadi.
3. **Elektron hisobvaraqlar tizimi:** O‘zbekistonda QQS undirishni shaffof qilish maqsadida elektron hisobvaraqlar (e-Invoice) tizimi joriy etilgan. Bu har bir savdo operatsiyasini nazorat qilish imkonini beradi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytishimiz lozimki Qo‘shilgan qiymat solig‘i tushumlarini oshirish va yashirin iqtisodiyotga barham berish uchun quyidagi ishlarni olib borish lozim:

1. QQS undirish mexanizmini takomillashtirish uchun davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish.
2. Soliq to‘lovchilarning elektron tizimdan foydalanishini kengaytirish va raqamli texnologiyalarni joriy qilish.
3. QQS sohasida yashirin iqtisodiyotni qisqartirish bo‘yicha chora-tadbirlar: ma’lumotlarning shaffofligini oshirish va nazoratni kuchaytirish.
4. Davlat byudjeti daromadlarining barqarorligini ta’minlash uchun QQS stavkasini yanada optimallashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Law, R. (2021). Value-Added Taxation in Theory and Practice. Springer.
2. OECD Reports (2023). Tackling VAT Fraud: International Practices.
3. O‘zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi (2023). Davlat soliq qo‘mitasi hujjatlari.
4. Tursunov, A. (2022). O‘zbekistonda soliq tizimi va islohotlar. Toshkent: Yangi Nashr.
5. IMF Reports (2023). Modernizing Tax Administration in Emerging Economies.
6. www.stat.uz
7. www.mf.uz